

Velké i malé dejiny druhej polovice 80. rokov v zrkadle priateľskej korešpondencie

Sociologické nakladateľství (SLON) vydalo v roku 2016 netradičnú knižku, zdanlivo mimo žánre, než na aké sme z produkcie tohto jedinečného vydavateľstva tvoriaceho širokú základňu (a podstatnú časť) sociologickej produkcie v Česku i na Slovensku, zvyknutí. Nejde o vedeckú štúdiu, teoretickú či na výskumných dátach založenú sociologickú prácu, ale o súkromnú korešpondenciu dvoch sociologických manželských párov z druhej polovice 80. rokov.¹ Už táto ojedinelá skutočnosť (existencie dvoch párov z dvoch častí niekdajšieho spoločného štátu zdieľajúcich rovnaké povolanie, hlboké priateľstvo a existenciálnu potrebu čo najčastejšie navzájom komunikovať prostredníctvom listov, pohľadníc, balíkov, zasielaných časopisov, kníh, výstrižkov) ale predznamenáva, že ich súkromná korešpondencia nebude len o čisto osobných a privátnych záležitostiach, ale že prináša oveľa širšie témy – aktuálnej politiky, reflexie spoločenského vývoja, verejného a kultúrneho života, vzťahov medzi oboma národmi, a ďalšie, ktoré vyplývajú z toho, že vo všetkých štyroch prípadoch ide o nadpriemerné, široko rozhladené a vo svojom odbore vplyvné osobnosti (aj keď to vďaka ich morálnym postojom a hlboko zakorenenému étosu slobody v tej dobe ešte nemohlo byť verejne známe).²

Z týchto dôvodov sa domnievam, že nejde o obyčajnú korešpondenciu či bežné memoárové dobové svedectvo, ale – popri iných prínosoch, ktoré táto listová výmena prináša – aj o výnimočné zachytenie atmosféry, ducha a každodennosti nesmierne zaujímavého obdobia pred Novembrom 1989, konkrétne od konca roka 1985 po predvečer Nežnej revolúcie. A je tiež fascinujúcim dokumentom silného priateľstva, porozumenia a hodnotového i názorového súznenia – korešpondencia začína poďakovaním Milana Petruska Martinovi a Zore Bútorovcom za poskytnutú starostlivosť, noclah a príjemne strávený večer so zaujímavými ľuďmi, v ktorom vyjadruje radosť z toho, že sa počas jeho pobytu v Bratislave osobne spoznali. Môžeme preto celkom unikátne sledovať vývoj ich priateľstva, od jeho zrodu koncom novembra 1985, od stavu zdvorilého vykania, ktorý sa postupne transformuje do dôverného vzťahu a zdieľania privátnych záležitostí, politických narážok, hravých jazykových výmen a metafor, až po vzájomné doberanie a láskavé „poštuchovanie“, v ktorých je však vždy prítomná noblesa a hlboký vzájomný obdiv.

Vzájomná spriaznenosť a „súlád duší“ však vyplýva ešte z jednej skutočnosti. Okrem lásky k sociológii, podobného hodnotového nastavenia i názorov na „svet a život“ spája

¹ Ale snad i pro toto sme žili, ne? [2016].

² Počas normalizácie boli mužskí protagonisti oboch dvojíc – Milan Petruska a Martin Bútor – v politickej nemilosti a svoje sociologické povolanie oficiálne nemohli vykonávať. V sociologickej komunite však meno Milana Petruska bolo známe, už v tej dobe mal status akéhosi guru českej/československej sociológie, najmä vďaka jeho predchádzajúcim publikačným aktivitám a výnimočnému pedagogickému pôsobeniu na pražskej kategórii sociológie v rokoch 1967–1980.

všetkých štyroch ich hlboký záujem o kultúru – vymieňajú si i zdieľajú zážitky z čítania kníh (ktoré si vzájomne posielajú), zo sledovania divadelných predstavení, filmov, počúvania hudby, z umeleckých výstav... Je možné, že to bola práve táto „starosť o dušu“, kultúra nielen ako predmet záujmu, ale aj ako jediný reálny spôsob existencie a možností dôstojného prežívania v časoch normalizácie, ktorá ich navzájom spojila a po nasledujúce desaťročia (s)pútala pevnými väzbami. Navyše im umožnila rozširovať priateľský okruh o ďalších známych, z ktorých viacerí boli aktívnymi protagonistami kultúry, hlavne tej polooficiálnej či neoficiálnej – a tak puto spájajúce Milana, Martina, Alenu i Zoru³ sa rozširovalo aj o ďalších ľudí, z priateľov jednej z našich dvojíc sa stali priatelia či blízki známi aj druhej dvojice a okolo nich sa tvorila neformálna komunita hodnotovo blízkych ľudí z oboch častí spoločného štátu, ktorá okrem poznávacích, kultúrnych a estetických benefitov prinášala aj veľmi dôležitý rozmer prehľbovania česko-slovenského porozumenia. Že to, napriek existencii spoločného štátu, zďaleka nebolo samozrejmé (resp. nebolo to samozrejmé na úrovni intelektuálnych a mravných nárokov našej štvorice) svedčí i nápad objavujúci sa v Milanovom liste necelý mesiac po ich osobnom zoznámení: „Dostal jsem nápad. Myslím, že ta díra v informovanosti o literatuře *plus* kritická sebereflexe toho, co tvoří naše oficiální kruhy, je tak obrovská, že by stálo za to vydávat periodikum (samozřejmě náklad 8 výtisků) ... Něco à la Šaldův zápisník. Začnu to sám, budu to psát a posílat známým. To není žádná ilegálistika, i když si servítek brát nebudu: oni si ho neberou taky ... spíše by mi šlo o zaplňování děr a mezer a o rozšíření komunikace mezi námi všemi. Nenechávat si to pro sebe, kam si to ostatně vezmeme? Do hrobu, do blázince či do vězení? Co Vy na to?“ (s. 29). Milanovo rozhodnutie pustiť sa do „periodika“ malo pravda nielen rozmer česko-slovenského porozumenia a komunikácie v rámci hodnotovo blízkej komunity – ale aj občiansko-politický rozmer: išlo o samizdat, o nezávislú kritickú reflexiu, ktorá tak prirodzene patrila do „disentu reflexie“, v českej časti štátu nepomerne rozšírenejšieho ako na Slovensku.

Vráťme sa však ku kľúčovej téme korešpondencie, k sociológii, resp. k veľmi silno prezentovanej láske k tejto disciplíne, ktorá tvorila jeden z tmelov spájajúci našich štyroch protagonistov. Milan v tej dobe pripravoval svoj koncept alternatívnej sociológie a so svojimi priateľmi sa v listoch delil o svoje roztrpčenie a rozčarovanie zo stavu oficiálnej sociológie. Tú neskôr pomenúva O-sociológia a charakterizuje ju ako ideologickú, nehybnú, uzavretú, netvorivú disciplínu (i jazykovo), ktorá je dopĺňaná chladnou štatistickou, rigidnou S-sociológiou. Oproti nim vymedzuje sociológiu, aká by mala byť – tvorivá, zodpovedná, humanistická, mravná – a nazýva ju A-sociológiou, tj. alternatívou. V liste z 23. 2. 1986, zo svojho liečebného pobytu v Konstantinových Lázních, Milan ešte len naznačuje: „Já ostatně obecněji rozvažuji to téma tvořivého a dávajícího života, který jediný sám sebe přesahuje, v rovině sociologické“ (s. 36). Z listov je zjavné, že išlo o tému, koncept či teóriu, ktorá v Milanovi v danom období klíčila a dozrievala a ktorá z neho vytryskla, pretože už v ďalšom liste, presne o tri týždne, píše: „Vrátil jsem se z lázní, tam jsem v podstatě dopsal větší studii, kterou pak poskytnu k dispozici, protože kdybych se z toho nevyžíval, asi bych se pomalu zbláznil“ (s. 38). Z vysvetľujúcej poznámky pod čiarou sa dozvedáme, že touto štúdiou bola práve Alternativa, s podtitulom Úvahy o postavení sociologie

³ Kvôli zjednodušeniu i lepšej plynulosti textu budem v ďalšom texte pri identifikácii hlavných aktérov používať ich krstné mená.

v nealternatívnej spoločnosti, ktorú o pár mesiacov neskôr publikoval v samizdate pod pseudonymom Petr Grňa [Grňa 1986], a ktorá potom oficiálne vyšla v roku 1992 s upraveným hlavným názvom Alternatívni sociológ [Petrušek 1992].

Martin so Zorou boli tí, ktorí Milana v jeho úsilí podporovali a povzbudzovali. K Milanovmu sociologickému písaniu vyjadrovali veľký obdiv („Bože, veď to treba vydať, sprostredkovať ďalším a rýchlo od neho vymámiť, čo ešte má – veď to je zlatá baňa, ten človek: ideí, nápadov, sústav, výkladov“ – s. 65).⁴ V tomto období, koncom roku 1986, sa zdá, že početnými pochvalnými zmienkami na adresu Milanovej sociologickej spisby (ktorá si o krátky čas našla svoj priestor v samizdatovom Sociologickom obzore) mu bratislavská dvojica významným spôsobom pomáha udržať si sebavedomie a povedomie o hodnote svojej tvorby a zahnať tak určité rezignačné tendencie, ktoré sa občas v Milanových listoch objavujú („... četl jsem si v Giddensovi, že přijdu na jiné myšlenky, ale kdež, zcela naopak, propadl jsem (pokolikáté již?) depresi, že píšu samé blbosti, skriptička pro prváky atp. atp., zatímco tam se tvoří teorie, vskutku teorie ... Takže té sociologie nenechám, když jinak nedáte. Té chvály je příliš a zdaleka není zasloužená, já své meze znám, moc dobře ...“ (s. 68–69) – a o kúsok ďalej vyznáva: „... a děkuju, že ste mně zanechali té sociologii ...“ (s. 71)).

Celkovo sa zdá, že záver roku 1986 je Zorou a Martinom vnímaný pozitívnejšie, v akejsi predtuche možnej zmeny. V dlhom liste z 25. 11. okrem superlatívov na adresu Milanových textov, ktoré mali v tej dobe možnosť prečítať (a počuť o jeho výbornom referáte na brnianskom sympóziu o socialistickom životnom spôsobe) referujú aj o „bombastickom“ reportážnom seriáli bratislavských novín Pravda (orgánu Ústredného výboru KSS) z „krajiny, kde zajtra znamená včera, a hľa! číta sa to ako sci-fi, pritom je to plné sociológie“ (s. 66), o dojmoch z úspešného predstavenia na tú dobu odvážnej hry Eniky-beniky (Prelet nad hniezdom kukučky) martinského divadla v Bratislave, o radosti z nie celkom samozrejmeho rozhodnutia redakčnej rady vydať Zore v oficiálnej Sociológii recenziu na poľskú knihu Autorytety świata uczonych, o výstave avantgardného režimom odstaveného výtvarníka Daniela Fischera, dokonca pod záštitou jednej z odbočiek Socialistického zväzu mládeže, atď., takže list končia slovami „všetko žije, dýcha, vníma – čím? že by nádejou...????!!!“. Naproti tomu v nasledujúcom liste z 1. 12. Milan píše – i keď zďaleka nie rezignovane, ale vecne a fakticky: „U nás se nic neděje. Nic nadějného se neděje. Nepropadám proto ani pesimismu ani optimismu“ (s. 70).

Podobne Milan neprepadá prehnanému optimizmu, keď v nasledujúcom roku 1987 viackrát v listoch naznačuje, že sa mu črtá zamestnanie v Akadémii, čo by znamenalo jeho oficiálny návrat do vedy, medzi akademickú komunitu, po ktorom nepochybne veľmi túžil, ale zároveň sa tohto kroku, vzhľadom na pretrvávajúce politické pomery, obával („Naděje vkládám do sebe a své ženy, do institucí nikoliv“ (s. 139)). A tak sa, s jemu vlastnou sebaíroniou a majstrovskou schopnosťou pomenovať aj nepriaznivé životné okolnosti

⁴ Podobné uznanie však platilo i naopak – Martin občas posielal do Prahy svoje literárne poviedky, ktoré boli u dvojice priateľov prijímané s nadšením – ako napríklad kniha poviedok Lahkým perom, ktorá vyšla vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ [Bútorá 1987]. Veľmi pochvalne sa v tomto období v jednom zo svojich listov Milan vyjadruje i na adresu Zorinej štúdie o samoregulácii vedeckého spoločenstva (písanej v spoluautorstve s Ivanom Dianiškom [Bútorová – Dianiška 1988]. K tejto štúdiu sa Milan vrátil o vyše 20 rokov neskôr, keď ju vo svojom texte o česko-slovenských vzťahoch v sociológii opätovne vyzdvihol na stránkach časopisu Sociológia [Petrušek 2009].

ľahkou humornou skratkou, svojim priateľom zdôveruje: „... jsem se dozvěděl nové informace o konkursu, všechno je poněkud jinak, ač se to tak netváří, totiž – soudruzi přišli na to, že bych jim svým příchodem mohl kazit věkový průměr (!!!) ... tož oni mně zničí osmnáct let aktivního života a pak mi vyčtou, že jsem *jim* zestárnul!“ (s. 127).

Že „soudruzi“ dopomohli Milanovi tiež k chatrnému zdraviu a vážnym problémom so srdcom, bolo a je v sociologických kruhoch dobre známe. Milan aj túto potrebu lekárskej starostlivosti komentuje briskne, s nadhľadom a unikátnou schopnosťou prepájať každodennosť so širším kontextom: „Dnes jsem byl u doktora srdníka, ten se mě ptal, co nového, tož mu říkám perestrojka hučí, tak mi udělal dobré ekg, že abych byl něco platný“ (s. 142).

Martin v období korešpondencie taktiež pracuje mimo oficiálnej sociológie, v protialkoholickéj poradni a venuje sa práci na rukopise svojej knihy – v listoch sa občas zmieňuje o peripetiách s jej vydávaním v martinskom nakladateľstve Osveta [*Bútor* 1989a].⁵ Zhodou okolností aj on dostáva na prahu jesene 1987 neoficiálnu ponuku zamestnať sa na Útvare prognóz pri Ústave filozofie a sociológie SAV, s čím sa ešte v ten deň zveruje v dlhom liste z 18. septembra (s. 130–138), a hneď sa aj prejavuje ako výborný prognostik: „Tento všeobecný vzor totálneho úpadku mravov, keď sa nielen tutle, ale aj zverejní, že niekto môže všetko a nič sa mu nestane, je takým neslýchaným výsmechom normálneho fungovania, že zdravý človek, aj keď to všetko vedel ... toto predsa nemôže naozaj počúvať, on si to akože vypočuje, rozhorčí sa, ale kamsi to zatlačí. A bože môj, až mu to tam raz všetko praskne! ... To bude RACHOT!!! ... raz sa to stane“ (s. 137). Jedným z leitmotívov Martinových spoločenských reflexií v danom roku sú viacnásobné zmienky o ochranárskom hnutí v Bratislave a ich úspešnom fungovaní, o zverejnení ochranárskeho dokumentu Bratislava/Nahlas v septembri 1987, ktorý Martin charakterizuje ako „najvýznamnejší kultúrno-duchovno-občiansky počín na Slovensku od roku 1968“, s politickým rozmerom par excellence (s. 158).⁶ Martin neskôr rozhorčene informuje aj o „tvrdom údere moci“ voči ochranárom a znovu predpovedá: „... ale čím viac sa bude stupňovať tuhosť a krutosť mocenských represíí, s tým väčšou odzvou sa tento tlak stretne...; určite, na jednej strane sa potvrdí pocit absolútnej bezmocnosti a bezvýznamnosti každej aktivity, na druhej strane si tí debili – dlhodobo – sami kopú hrob“ (s. 173). Kúzlom nechceného je, že list s touto predpoveďou nesie dátum 15.–16.–17. 11. 1987.

V rovnakom mesiaci sa ako úspešný prognostik budúcich dejov prezentuje aj Milan: „Já tady probojovávám, a úspěšně, kam se hnu, družbu, vzájemnost česko-slovenskou, protože první, čeho ti syčáci budou využívat, je ten nešťastný a blbě přizivený národnostní antagonismus, jo“ (s. 178). Milanova predpoveď sa o necelých päť rokov bohužiaľ naplnila, keď bolo po voľbách v lete roku 1992 rozhodnuté o tom, že Československo sa stane zakrátko minulosťou.

Poslednou poznámkou vzťahujúcou sa k roku 1987 sa vrátime od problémov celospoločenských či osobných k sociológii, konkrétne k tomu, ako ju vnímal Milan. Jeho celostné chápanie a tvorivé rozvíjanie sociologického myslenia je v našom česko-slovenskom priestore nenapodobiteľné. Práve v roku 1987 začal spolu s Josefom Alanom vydávať samizdatový časopis Sociologický obzor. Možno aj preto pôsobí jeho reflexia vlastného

⁵ Kniha nakoniec vyšla až krátko po Novembri 1989 pod názvom *Mne sa to nemôže stať. Sociologické kapitoly z alkoholizmu*.

⁶ Práve z kruhov tohto hnutia vzišlo viacero kľúčových predstaviteľov Novembra 1989 na Slovensku.

sociologického písania na rozdiel od predchádzajúceho roka seabavedomejšie a radostnejšie, s občasným zamýšľaním sa nad vlastným písaním. V aprílovom liste konštatuje: „Jinak, dŕia se daří, píšu a študuju, ale píšu nikoliv dle kánonů ‚opravdové‘ vědy, aby všechno bylo ať verifikovatelné či falzifikovatelné, ale aby to bylo jenom prostě nějaké, aby to něco říkalo – nemůžeme být všichni dokonalí“ (s. 92). A keď koncom roka posielala Bútorovcom svoju štúdiu o kvalitatívnej a kvantitatívnej sociológii, prejavuje zreteľnú rezervovanosť voči štatistickej sociológii a horlí za to, čo považuje za zmysluplné bádanie. Svojím typickým bezprostredným a priamočiarym spôsobom píše: „Já ale *chci* tu věc dotáhnout z metaroviny do roviny reálné, protože ta mariánská sociologie kolineární je nakrásně exaktní, ale taky nezřídka exaktně k prdu, když se dokazuje složitě, co každý ví, a navíc to ani není moc zajímavé. Mě zajímají, zajímaly a zajímají budou ty fenomény, na které se statistiky jaksi aplikovat nedají“ (s. 176). Milan samozrejme kvantitatívnu sociológiu nezavrhol, veľmi dobre si však uvedomoval jej limity – vo svojej neskoršej knihe *Teorie a metoda v sociologii* kritizoval to, čo nazval metodologickou bezstarostnosťou – keď je len jeden spôsob prístupu k realite povýšený na jediný možný, čo sa v sociológii často deje práve v prípade dotazníkového empirického výskumu, ktorý býva najmä v povedomí širšej verejnosti stotožňovaný so sociológiou ako takou [Petrušek 1993].

Rok 1988 prináša nové témy, ale i rozvíjanie tých pôvodných, v korešpondencii našej štvorice takpovediac trvalých. Milan i Martin sa opäť sebakriticky zamýšľajú nad vlastným písaním. Milan sa už po niekoľkýkrát pozastavuje nad šírkou svojho záberu a vedeckého záujmu, trápí ho, že nerobí nič (podľa neho) poriadne a skáče od témy k téme: „Pane, dej, abych se konečně stal odborníkem v jedné malé věci a netěkal z ekologie na ekonomii, z everydaylájfu na sociální inekvalitu, ze sociologie malování na alternativní myšlení a obskodem na zamýšlení nad porozuměním v sociálních vědách, fuji!“ (s. 194). Martin je znovu ponorený do aktuálnych spoločenských pohybov a dianí. Reportážne líči priebeh tzv. sviečkovej manifestácie v Bratislave,⁷ a to už na druhý deň po udalosti, v liste veľmi dlhom a na podnetné úvahy písané vytríbeným literárnym jazykom naozaj bohatom (s. 213–225). V jeho liste je zjavné rozhorčenie a rozrušenie z násilného potlačenia a oficiálnej demagogickej interpretácie sviečkovej manifestácie. V tejto súvislosti sa zamýšľa nad potrebou akejsi „sociálno-genetickej“ obrody spoločnosti v určitých generačných vlnách a ilustruje to historickými analógiami, aj na príklade vývoja v Sovietskom zväze. Konštatuje, že ak k obrode v určitom časovom úseku neprichádza, „niečo sa láme. Udržiavanie kultúry istého druhu potrebuje roky, generácie – a naopak, adaptácia na patológiu sa stáva všeobecne uznávanou ‚normou‘, ak sa opakovane potvrdí v historickej skúsenosti nasledujúcej relatívne krátko za sebou (tých dvadsať rokov je akurát). Zlomí sa akási ... fromovská nádej na zmenu.“ A opäť s pozoruhodnou predtuchou píše, že taká príležitosť pre radikálnu zmenu a radikálnu obnovu už „veľmi dávno nebola a dlho nebude“ (s. 218–219).

Nie sú to len listy, v ktorých sa utužuje vzájomné priateľstvo. Opakovanou témou (podobne ako v predchádzajúcom roku 1987) sa stáva plánovanie letného stretnutia na chalupe (v starom baníckom domčeku) Bútorovcov na Hodruši a následné reflexie, „vďakyzdania“ a nostalgické spomínanie na čas a spoločné zážitky v Štiavnických vrchoch.

⁷ Sviečková manifestácia na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave 25. marca 1988 bola jedným z najväčších masových vystúpení za náboženské a občianske práva a slobody v socialistickom Československu. Nie div, že bola režimom násilne potlačená.

Milan a Alena sa z hodrušského pobytu vracali vlakom domov do Prahy práve v deň okrúhleho výročia augustovej okupácie. V tento deň režim vyhlásil pohotovosť a v strehu boli policajné hliadky. A práve na neprijemný zážitok kontroly zo strany príslušníka Ľudových milícií na železničnej stanici po rozlúčke s Martinom reaguje v liste Alena a s vtipom a nadhľadom píše: „Takto zkontrolovaní, hneď jsme nasedli do vlaku a uháněli ku Praze. V Praze nám to nikdo nechtěl věřit, že i na tak malé železniční zastávce bylo vše připraveno.“⁸ Bylo. Ale psa neměl“ (s. 264).

V roku 1988 sa mení Martinovo zamestnanecké postavenie, prechádza do slobodného povolania, na takzvanú voľnú nohu. Naopak, Milan si plní povinnosti v rámci práce v Akadémii, čo ho nie vždy naplňa radosťou. Reflektujúc situáciu oboch, priateľsky dobromyseľne, vtipne a s nezameniteľnou schopnosťou vyjadriť v skratke „ducha doby“ píše v októbrovom liste: „... jak rád bych se změnil v ptáčka zpěváčka, neb on není povinován aktivizovat subjekta,⁹ zatímco já ano a příšerně mě to štve, neb to požírám čas a nemá to sensu. Martíčku, važ si svého frýfutství, piš o svépomoci a nedej se již nikdy zlákat bolševickým čertem ke spolupráci na čemkoliv, co se jeví racionální a blbostí se v posledku ukáže – jako všechno a vždycky here and now“ (s. 286).

Rok 1989 sa v písaní korešpondujúcej štvorice naozaj ukazuje ako rok nádeje – udalosti Novembra ich rozhodne zastihli mentálne i odborne pripravených. Svedčí o tom množstvo zmienok, úvah a postrehov. Začiatkom júla (5. 7.) Milan píše: „... propadám dílem pesimismu, dílem se nezřízeně raduju z budoucnosti, neb si myslím, že se té lepší ještě dožiju...“ (s. 362). Martin so Zorou i niektorými ďalšími slovenskými sociológmi píše o fenoméne pozitívnej deviácie: „Ukazuje sa napríklad, že ostrovy pozitívnej deviácie sa stali všeobecným kultúrnym majetkom; až mi (nám) o tom čosi vyjde, vyčvirikajú to všetky vrabce na všetkých strechách“ (s. 369).¹⁰ Prognosticky absolútne presnými sa ale ukázali predpovede Martina v liste s dátumom 5. 11. Pýta sa v ňom svojich pražských priateľov: „budete nás mař radi aj potom, keď padne vláda? A to už bude čoskoro!“ (s. 384). A v závere toho istého listu sa s obavou pýta: „Drahí – budete nás lúbiti, aj keď vzbĺknu nacionalistické vášne – a ony žial vzbĺknu ...? Nebude to síce tak skoro, ako padne vláda, ale aj tak“ (s. 386). Dôležitá je ale aj prognóza o úlohe sociológie v dobe, ktorá prichádza: „Jedno je isté: sociológie bude treba, ba ešte viac“ (s. 384). Odpoveď z Prahy – a posledný zverejnený list, prichádza až takmer po šiestich týždňoch, už v novej dobe, v ktorej Milan spriada už celkom konkrétne plány, zostavuje redakčné rady, a v závere spolu s Alenou konštatujú: „Ale snad i pro toto jsme žili, ne?“ (s. 388).

Kniha je doplnená úvodnými textami sociologičky Soni Szomolányi, Zory a Martina Bútorovcov vysvetľujúcimi kontext i okolnosti, za ktorých korešpondencia i kniha samotná vznikala, i ďalšími textami v závere od Zory a Aleny, v ktorých sumarizujú, ako sa vyvíjali osobné životy i kariérne dráhy všetkých štyroch po Novembri 1989. Bola to doba, poznamenáva Zora, kedy sa na „korešpondenciu nedalo ani pomyslieť. Epištolárna doba musela ustúpiť dobe telefonickej“ (s. 392). Veľmi pútavým je i posledný doslov Miroslava Paulička, v ktorom sa sociologičky zasvätené zamýšľa nad tým, ako čítať takúto korešpondenciu

⁸ V liste to nie je zmienené, ale išlo o železničnú stanicu v Žarnovici.

⁹ Ide o narážku na Milanovu pracovnú úlohu v Akadémii.

¹⁰ Martinovi vyšla štúdia o pozitívnych deviantoch v poslednom čísle Slovenských pohľadov roku 1989 [Bútorova 1989b].

v dnešnej dobe a čitateľom ponúka niekoľko rovín, prostredníctvom ktorých je možné listovú výmenu Milana a Aleny s Martinom a Zorou vnímať.

Pre mňa bolo prekvapením, že publikácia takejto hodnoty (spoločenskej, historickej, literárnej), vykresľujúca charakter a atmosféru doby prostredníctvom podmanivých sociologických reflexií každodenného života i významnejších spoločenských a kultúrnych pohybov (ale aj prostredníctvom hravých postrehov, vtipných poznámok, jazykových hier a slovných hračiek, dadaistických rýmov atď.) nebola širšie reflektovaná v oboch domácich (tj. českých a slovenských) sociologických komunitách, v recenziách či rozhovoroch¹¹ – aj keď pri uvedení knihy boli Knihovna Václava Havla v Prahe či kníhkupectvo Artforum v Bratislave nabité a záujem vzbudili aj diskusie so študentmi v Olomouci a v Brne. Očakával som, že vydanie knihy, ktorú by pre svoje kvality bolo možné označiť aj ako sociologickú publikáciu roka (ba skôr desaťročia) vzbudí väčší záujem v podobe ohlasov či recenzií najmä tých sociológov, ktorí sú generačnými súputníkmi Zory, Martina, Aleny a Milana.¹² Príčinou pravdepodobne (snáď) ani nie je nezáujem členov sociologickej obce, ale skôr scientometricky a výkonovo zamerané hodnotenie vedeckej produkcie v súčasnosti, ktoré takýmto reflexiám, recenziám, komentárom či diskusiám vôbec nepraje. A to je v prípade tejto knihy korešpondencie naozaj škoda.

Ivan Chorvát

DOI: 10.14712/23363525.2023.10

Literatúra

- Ale snad i pro toto sme žili, ne? [2016]. *Výber z korešpondencie Milana Petruska a Aleny Miltovej s Martinom Bútorom a Zorou Bútorovou, 1985–1989*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Bútor, Martin [1987]. *Lahkým perom*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Bútor, Martin [1989a]. *Mne sa to nemôže stať. Sociologické kapitoly z alkoholizmu*. Martin: Osveta.
- Bútor, Martin [1989b]. Pozitívni devianti alebo odklínanie stigmatizovaných. *Slovenské pohľady* 1989 (12): 112–118.
- Bútorová, Zora – Dianiška, Ivan [1988]. Samoregulácia vedeckého spoločenstva. *Sociológia* 20 (2): 157–169.
- Gjuričová, Adéla [2017]. Bohatství pod neviditeľným pláštěm? K psychoterapii v Československu po roce 1968. *Soudobé dějiny* 24 (3): 311–334.
- Grňa, Petr [1986]. *Alternativa. Úvahy o postavení sociologie v nealternativní společnosti*. Samizdat.
- Petrusek, Miloslav [1992]. *Alternativní sociologie*. Praha: KOS.
- Petrusek, Miloslav [1993]. *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum.
- Petrusek, Miloslav [2009]. Čtyřicet let spolu i vedle sebe (Střípky paměti a útržky poznámek českého sociologa k česko-slovenským vztahům v sociologii. *Sociológia* 41 (1): 29–38.

¹¹ Knihe sa snáď ušlo o niečo viac pozornosti v historických kruhoch, ako o tom svedčia odkazy (na s. 327 a 329) v kvalitnej a zaujímavej štúdií Adély Gjuričovej na tému vývoja psychoterapie v Československu počas normalizácie [Gjuričová 2017].

¹² Aj z uvedených dôvodov ide v prípade tohto textu o oneskorenú recenziu či skôr reflexiu, publikovanú dávnejšie po čase, kedy bývajú recenzie na významné publikácie vo vedeckých časopisoch očakávané a vítané.